

1. Η ΓΕΝΕΤΗΣΙΑ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ

Άντρες και γυναίκες

Μέχρι πρόσφατα ασχολούμασταν με το ζήτημα της οικουμενικής ανάγκης να μας αγαπούν σαν να ήταν η ίδια και για τα δύο φύλα, σαν να μην υπήρχαν διαφορές στις μορφές και στους στόχους μεταξύ των αντρών και των γυναικών. Είναι ώρα να μελετήσουμε αυτές τις συναισθηματικές διαφορές. Πριν ακόμη αποπειραθούμε να τις εντοπίσουμε, πρέπει να απαντήσουμε στο εξής ερώτημα: Γιατί οι άνθρωποι, άντρες και γυναίκες, θέλουν τόσο πολύ να τους αγαπούν; Στην προσπάθειά μας να καταλήξουμε σε μια οριστική απάντηση, συνειδητοποιούμε ότι η λέξη «αγαπούν» δεν είναι πάντα η κατάλληλη. Θέλεις να σε αγαπούν η γυναίκα σου και τα παιδιά σου. Θέλεις να σε συμπαθούν και να σε εκτιμούν οι φίλοι σου. Πιθανώς να θέλεις να σε αναγνωρίζει η κοινότητα ή το έθνος σου ή και ολόκληρος ο κόσμος εάν διακατέχεσαι από ανυπέβλητη προσωπική φιλοδοξία.

Ας συμφωνήσουμε, λοιπόν, ότι σε αυτό το σημείο αντιμετωπίζουμε μια εννοιολογική δυσκολία και ότι χρησιμοποιούμε την έκφραση «η ανάγκη να μας αγαπούν» για πολλές περιπτώσεις για τις οποίες η ακριβέστερη διατύπωση θα ήταν «η ανάγκη να μας συμπαθούν» ή «να μας θαυμάζουν». Επιπλέον, δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε αυτή τη σημασιολογική

δυσκολία επιπόλαια καθώς η έννοια της έκφρασης «να μας αγαπούν» συνήθως περιορίζεται στο συναισθηματικό δεσμό μεταξύ του άντρα και της γυναίκας. Την εποχή του Σαίξπηρ και μεταγενέστερα ακόμη, ένας άντρας μπορούσε να πει ότι αγαπάει έναν ομόφυλό του χωρίς να εγείρει την υποψία ότι είναι ομοφυλόφιλος. Στην εποχή μας, ένας άντρας σπανίως θα χρησιμοποιούσε αυτήν την έκφραση.

Εν τούτοις, στο πλαίσιο της διερεύνησής μας αποφασίσαμε να μιλήσουμε για την ανάγκη να μας αγαπούν χωρίς να κάνουμε αυτές τις απαραίτητες διαφοροποιήσεις. Χρησιμοποιούμε αυτήν την έκφραση γιατί είναι η πιο απλή και η πιο γενική.

Δεν έχουμε απαντήσει στο προκαταρκτικό ερώτημα γιατί οι άντρες και οι γυναίκες θέλουν τόσο απεγνωσμένα να τους αγαπούν. Αν θεωρήσουμε αυτό το ερώτημα υπό μια συγκεκριμένη οπτική, η απάντηση είναι προφανής και δόθηκε πριν από περίπου διακόσια χρόνια στην Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, όπου με σαφήνεια δηλώνεται ότι η ζωή, η ελευθερία και η επιδίωξη της ευτυχίας αποτελούν αναφαίρετα δικαιώματα όλων των ανθρώπων. Η ικανοποίηση της ανάγκης να μας αγαπούν εντάσσεται στην επιδίωξη της ευτυχίας για την οποία όλοι αγωνιζόμαστε ή για να το θέσουμε με αρνητικούς όρους: η έλλειψη αγάπης μας κάνει δυστυχημένους.

Στο έργο του *Το Βιβλίο του Φίλου μου*, ο Ανατόλ Φρανς¹ αφηγείται την ιστορία ενός μικρού κοριτσιού, της Τζες, που μένει ορφανή και πηγαίνει να ζήσει με τον ηλικιωμένο θείο της, τον επιστήμονα δόκτορα Μπόγκους. Λίγες μέρες μετά την άφιξή της, το μικρό κορίτσι λέει: «Θείε Μπογκ, είσαι γέρος και άσχημος αλλά σε αγαπώ και πρέπει να με αγαπάς κι εσύ».

---

1. Ανατόλ Φρανς, *Το βιβλίο του φίλου μου*, Αθήνα: εκδόσεις Δαμιανός, 1990 – Ηριδανός, 2003. (Σ.τ.Μ.)

«Γιατί πρέπει να σε αγαπούν, Τζέσι;» ρωτά ο δόκτορας. «Γιατί είμαι μικρή». Ο σοφός γέροντας αναρωτήθηκε εάν αληθεύει ότι πρέπει κανείς να αγαπάει τα μικρά παιδιά και κατέληξε ότι είναι πιθανόν (*«il se rouvait»*) γιατί στην πραγματικότητα νιώθουν επιτακτικά την ανάγκη να τα αγαπούν (*«car, dans le fait, ils ont grand besoin qu'on l'aime»*).

Αυτή την ανάγκη τη βιώνουν τα μικρά αγόρια και κορίτσια με τον ίδιο τρόπο αλλά πολύ σύντομα η γενετήσια διαφοροποίηση εδραιώνεται και τα αγόρια θέλουν να τα αγαπούν διαφορετικά απ' ό,τι τα κορίτσια. Θέλουν να τα θαυμάζουν και να τα επαινούν για άλλους λόγους και επιδιώκουν αυτόν το στόχο με διαφορετικούς τρόπους. Ένα κορίτσι, λίγο μεγαλύτερο σε ηλικία από την Τζέσι στο μυθιστόρημα του Ανατόλ Φρανς, θέλει να τη θαυμάζουν επειδή είναι χαριτωμένη όταν χορεύει, ενώ ένα αγόρι που κάνει ποδήλατο φωνάζει με τα χέρια ψηλά, «Κοίτα, μαμά, το πηγαίνω και χωρίς τιμόνι!» Μετά από λίγο καιρό, το κορίτσι θέλει να το αγαπούν επειδή είναι όμορφο και γοητευτικό και το αγόρι γιατί είναι δυνατό και ψηλό («Τι μεγάλο αγόρι που είμαι!»).

Από εκεί και πέρα, το αγόρι και το κορίτσι διαχωρίζονται στους τρόπους τους: το μικρό κορίτσι θέλει να το αγαπούν επειδή είναι όμορφο, το μικρό αγόρι επειδή είναι δυνατό και ικανό. Αυτή η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην αγάπη που οφείλεται στην εμφάνιση και την αγάπη που οφείλεται στα επιτεύγματα είναι συχνά εμφανής ακόμη και πριν από την ηλικία των τριών ετών.

Το επόμενο ερώτημα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε είναι το εξής: αυτή η διάκριση ή διαφοροποίηση καθορίζεται από φυσιολογικούς και βιολογικούς παράγοντες ή είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων εμπειριών; Θα μεταθέσουμε την απάντηση για αργότερα, όχι, όμως, πριν τονίσουμε ότι μέχρι την ηλικία των δύο ετών δεν υπάρχει ορατή διαφορο-

ποίηση στην ανάγκη των νηπίων για αγάπη, οπότε τείνουμε να υποστηρίξουμε ότι οι ιδιαίτερες αντίστοιχες εμπειρίες των μικρών αγοριών και κοριτσιών καθορίζουν αυτήν την ψυχολογική διάκριση.

Εάν τώρα παρακολουθήσουμε την εξέλιξη αυτών των παιδιών μέχρι την εποχή της ωριμότητας, η πρόσληψη αυτής της διαφοροποίησης γίνεται όλο και πιο έντονη: οι γυναίκες σε γενικές γραμμές θέλουν να τις αγαπούν γι' αυτό που είναι και οι άντρες για αυτά που επιτυγχάνουν, οι πρώτες για την εμφάνιση και τα χαρίσματά τους και οι δεύτεροι για τις πράξεις τους. Υπάρχουν, φυσικά, πέρα από τις παροιμιώδεις εξαιρέσεις του κανόνα, κατάλοιπα από τα προηγούμενα στάδια εξέλιξης ωστόσο αυτή η διάκριση επιβεβαιώνεται εν γένει από την αμερόληπτη παρατήρηση ειδημόνων και μη.

Ας επιστρέψουμε, όμως, στην αρχική μας ερώτηση που παραμένει αναπάντητη. Η κλινική εμπειρία όλων σχεδόν των ψυχαναλυτών όπως και η άμεση παρατήρηση των παιδιών μάς παρέχουν πληροφορίες που όλες καταλήγουν σε μια ερμηνεία. Η εμπειρία που καθορίζει αυτή τη διαφοροποίηση εδράζεται στην παρατήρηση από το μικρό κορίτσι της ανατομικής διαφοράς μεταξύ αρσενικού και θηλυκού. Το κορίτσι που βλέπει αυτήν τη διαφορά πιστεύει ή μάλλον φαντάζεται ότι από βιολογική άποψη μειονεκτεί σε σχέση με το αγόρι. Η μικρή Λότε δεν ήταν ούτε τριών ετών όταν είδε για πρώτη φορά τον μικρό φίλο της να ουρεί και γύρισε έκπληκτη στη μητέρα της για να ρωτήσει: «Γιατί;» Η μητέρα της απάντησε ότι τα αγόρια ουρούν όρθια ενώ τα μικρά κορίτσια καθιστά. Μετά από αυτό το περιστατικό το παιδί ήθελε να παρατηρεί το αγόρι στη διάρκεια αυτής της δραστηριότητας και προχώρησε και σε άλλες ερωτήσεις. Η μητέρα της τής μίλησε για τις γενετήσιες διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Λίγο αργότερα,

το κορίτσι είπε: «Η Λότε θέλει ένα μεταξωτό φόρεμα». Παρατηρούμε εδώ μια μετατόπιση από τη ματαιώση στην αποκατάσταση μέσω της φιλαρέσκειας.

Η ψυχανάλυση δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι το μικρό κορίτσι όταν παρατηρεί για πρώτη φορά το φύλο του αγοριού πιστεύει ότι τα γεννητικά της όργανα είναι κατώτερα και προσπαθεί να εξισορροπήσει την απορρέουσα μειονεξία προσπαθώντας να γίνει ελκυστική.

Μέχρι εδώ, όλα καλά· ωστόσο, οι γνώσεις μας παραμένουν ελλιπείς εάν δεν καταλάβουμε τον μηχανισμό αυτής της εξισορρόπησης. Έχουμε, ωστόσο, πολλές ενδείξεις που μας βοηθούν να κατανοήσουμε βαθύτερα την ψυχολογία των μικρών κοριτσιών και των ενηλίκων γυναικών. Ο διάσημος παιδίατρος Δρ. Μπέντζαμιν Σποκ αναφέρεται σε ένα κοριτσάκι που έχοντας μόλις δει ένα αγόρι γυμνό παραπονέθηκε στη μητέρα του: «Είναι τόσο όμορφος κι εγώ τόσο άσχημη!» Επιτρέψτε μου να προσθέσω και μια ιστορία που άκουσα τις προάλλες. Μια ηλικιωμένη νοσοκόμα ρώτησε μια νεαρή φοιτήτρια νοσηλευτικής που εργαζόταν σε θάλαμο αντρών εάν δυσφορούσε όταν έβλεπε τα αντρικά γεννητικά όργανα. Η απάντηση ήταν καταφατική οπότε η ηλικιωμένη νοσοκόμα σχολίασε: «Τουλάχιστον οι άντρες είναι ολοκληρωμένοι· οι γυναίκες είναι άσχημες εκεί κάτω».

Η πρώτη προσθήκη στην αναλυτική θεωρία είναι, κατά συνέπεια, η πληροφορία ότι το μικρό κορίτσι, όταν συγκρίνει τον κόλπο με το πέος, δεν νιώθει μόνο μειονεκτικά αλλά επιπλέον πιστεύει ότι τα γεννητικά της όργανα είναι άσχημα σε σύγκριση με εκείνα των αγοριών.

Ο Φρόντντ είχε αρκετές φορές παρατηρήσει ότι τα ανθρώπινα γεννητικά όργανα δεν συνεισφέρουν στην εξέλιξη του σωματικού κάλλους. Θα μπορούσε να είχε προσθέσει, σύμφωνα με

την άποψη του μικρού κοριτσιού, αν μη τι άλλο, ότι τα γυναικεία γεννητικά όργανα δείχνουν άσχημα. Εκείνος απλά δήλωσε ότι το μικρό κορίτσι, όταν συγκρίνει τον εαυτό της με το αγόρι, θεωρεί ότι από γενετήσια άποψη μειονεκτεί. Δεν έκανε το αμέσως επόμενο βήμα, να συμπεράνει ότι η θεώρηση της ασχήμιας είναι καθαρά υποκειμενική, αν και μεταγενέστεροι ισχυρισμοί του δείχνουν πως κινείται προς αυτήν την κατεύθυνση. Θεωρεί, για παράδειγμα, ότι το κορίτσι βρίσκει παρηγοριά στην επίγνωση της ομορφιάς της και χαίρεται όταν το στήθος της μεγαλώνει ή το σώμα της γίνεται καλλίγραμμο και ελκυστικό.

Είναι ίσως απαραίτητο να παρατηρήσουμε σε αυτό το σημείο ότι η σχέση του κοριτσιού με τη μητέρα υφίσταται μια αλλαγή μετά από την ανακάλυψη της διαφορετικής ανατομίας: απομακρύνεται από τη μητέρα της σαν να έχει απογοητευτεί που δεν την γέννησε αγόρι. Αντιθέτως, το μικρό αγόρι νιώθει υπερήφανο που έχει πέος και αντιγράφει τον πατέρα του, του οποίου τη δύναμη θαυμάζει.

Έχουμε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το μικρό κορίτσι δεν τρέφει αισθήματα κατωτερότητας κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της ζωής της. Βιώνει ανάλογα αισθήματα μόνο μετά από την ανακάλυψη της ανατομικής διαφοράς – μια εμπειρία στην οποία μπορούμε άνετα να αποδώσουμε τραυματική επίδραση. Ας το υπογραμμίσουμε, αυτή η παιδική θηλυκή οπτική είναι εντελώς υποκειμενική. Ένας από τους πρώτους ψυχαναλυτές, ο Dr. Ludwig Jekels², που πέθανε το 1954, αντιδρούσε

---

2. Ludwig Jekels (1867-1954). Αυστριακός ψυχίατρος. Εκπαιδεύτηκε στην ψυχανάλυση από τον Φρόυντ. Μέλος της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας της Βιέννης από το 1910. Το 1938, μετά από την προσάρτηση της Αυστρίας από τους Ναζί, μετανάστευσε στις ΗΠΑ όπου εργάστηκε ως ψυχαναλυτής μέχρι το θάνατό του. Έγινε επίτιμο μέλος της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας της Νέας Υόρκης το 1941. (Σ.τ.Μ.)

στα παράπονα κάποιων πελατισσών του, λέγοντας: «Γιατί παραπονιέστε; Διαθέτετε ολόκληρο πολυκατάστημα με αυγά, γάλα και μια φωλίτσα με βελούδινη επένδυση».

Κι εδώ είναι το σημείο όπου οφείλουμε να αναφερθούμε στον ρόλο που παίζουν οι γυναίκες στη ζωή των αντρών πέρα από τη λειτουργία που επιτελούν στη διαίωνιση του είδους. Όταν κατανοήσουμε τις συνέπειες και την επίδραση αυτής της μεγάλης ανακάλυψης που γίνεται κατά την παιδική ηλικία, συνειδητοποιούμε ότι η φροντίδα και η διατήρηση της ομορφιάς και της γοητείας εναποτίθεται αποκλειστικά σε αυτές. Και δεν εννοώ μόνο το φυσικό κάλλος του γυναικείου σώματος που όλοι θαυμάζουμε αλλά τη δημιουργία της ομορφιάς στο σπίτι που αποτελεί μια ασυνείδητη προέκταση της φυσικής τους υπόστασης. Από αυτήν την άποψη είμαστε υπόχρεοι στις γυναίκες για τη θαλπωρή και την άνεση που μας προσφέρουν. Η κούνια μέσα στην οποία τοποθετούμε το νεογέννητο συμβολίζει την ανάκτηση της αίσθησης που απολαμβάνει το έμβρυο μέσα στη μήτρα: το σπίτι μέσα στο οποίο ζούμε δεν είναι παρά μια προέκταση αυτής της φωλιάς. Τα απόκρυφα σημεία του γυναικείου σώματος συντελούν στο να αποκτήσει το κορίτσι μια ιδιαίτερη αίσθηση καθαριότητας όχι μόνο για τον εαυτό της αλλά και για το περιβάλλον της, μια αίσθηση που μεταφέρεται στα παιδιά της όταν αργότερα γίνει μητέρα. Οι διανοητικοί και συναισθηματικοί μετασχηματισμοί κατά τη διάρκεια της γυναικείας εφηβείας έχουν ως αποτέλεσμα, όπως έχει καταδείξει η Helen Deutsch στο μνημειώδες της έργο *Psychology of Women*³, την

---

3. Helen Deutsch (1884-1982). Γεννημένη στην Πολωνία η Έλεν Ντόυτς σπούδασε ιατρική και ψυχιατρική στη Βιέννη και στο Μόναχο. Υπήρξε μαθήτρια και βοηθός του Φρόουντ και αργότερα στο Βερολίνο συνεργάστηκε με τον Καρλ Άμπραμ. Το 1935 εγκατέλειψε τη Γερμανία και εγκαταστάθηκε

ανάπτυξη της διαίσθησης και της διακριτικότητας. Η στροφή της ενέργειας προς τα μέσα σε αντίθεση με την εξωστρεφή κατεύθυνση που ακολουθεί το αγόρι προσδίδει στο κορίτσι μια όλο και μεγαλύτερη θηλυκότητα με την καλύτερη δυνατή έννοια που μπορούμε να αποδώσουμε σε αυτό τον όρο. Δεν θα συζητήσουμε τις ψυχολογικές συνέπειες της εγκυμοσύνης και της μητρότητας για να μην ξεφύγουμε από το θέμα μας, θα φτάναμε, ωστόσο, στο αναπόφευκτο συμπέρασμα ότι το χέρι που κουνάει την κούνια κυβερνάει τον κόσμο.

Ο Φρόντ μάς έχει εξοικειώσει με την ιδέα ότι η ηθική δημιουργήθηκε από τους ανθρώπους ως αντίδραση στο μυθικό έγκλημα των προϊστορικών χρόνων. Ωστόσο, οι γυναίκες υπήρξαν οι δάσκαλοι των ανθρώπων πριν οι ηθικοί κανόνες ενσωματωθούν στην κοινωνία και εκείνες παραμένουν οι πρώτοι δάσκαλοι του βρέφους. Οι γυναίκες δίδαξαν τους άντρες πώς να αισθάνονται την ανθρώπινη ζεστασιά, μετέδωσαν αγάπη, εξασφάλισαν θαλπωρή και ομορφιά για το βρέφος όπως και για όλη την ανθρωπότητα κατά την πρώιμη ανάπτυξή της. Οι γυναίκες συνεχίζουν το ίδιο έργο καθώς η ανθρωπότητα συνεχίζει να διαμορφώνεται.

στο Κέμπριτζ της Μασαχουσέτης στις ΗΠΑ όπου και έζησε μέχρι το θάνατό της. Ήταν η πρώτη γυναίκα της πρώτης ψυχαναλυτικής γενιάς που ασχολήθηκε με τη γυναικεία ψυχολογία και το 1944-45 εξέδωσε το δίτομο έργο της *Psychology of Women*. Το 1975 εξελέγη μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών. (Σ.τ.Μ.)